

beeld.''¹ 'Angst voor het onbekende lot van vrouw en kinderen, angst voor eigen lijfsbehoud, angst van de huisgenoten voor de man en de zoon wanneer zij zich niet gingen melden, deed', aldus Sijes, 'velen het huis verlaten', óók 'de angst voor verraad'²: verraad uit bezorgdheid voor het eigen bezit (werd één perceel in brand gestoken, dan konden de belendende heel wel ook in vlammen opgaan), verraad uit jaloezie ('want het is een hard gelag', schreef een Rotterdammer in zijn dagboek, 'wanneer buurman A wel weg is en B niet').³

Velen zagen kans zich te verschuilen, hoofdzakelijk onder vloeren of, als die er waren, in kelders; anderen werden op weg naar schuilplaatsen, lege scholen bijvoorbeeld, toch gegrepen. De straten werden die gehele vrijdag door systematisch afgewerkt. Over het algemeen verliepen de huiszoekingen nogal rustig en als de Duitse militairen niet onder het onmiddellijk toezicht stonden van officieren of onderofficieren, kwam het veelvuldig voor dat zij niet verder gingen dan de huisdeur of de woning slechts heel oppervlakkig doorzochten.

In Schiedam werden alle opgepakte mannen op de in het centrum gelegen Koemarkt bijeengedreven, in de buitenwijken van Rotterdam waren er talloze concentratiepunten vanwaar men dan in door Duitse militairen bewaakte groepen naar een aantal grote verzamelplaatsen marcheerde. Ondanks het uitdrukkelijk verbod de woningen te verlaten, gingen veel vrouwen de straat op. Omstreeks twaalf uur zag het bijvoorbeeld bij het Feyenoord-stadion (een van de drie grote verzamelplaatsen in Rotterdam-Zuid) zwart van de vrouwen, 'zij toonden' berichtte later een Rotterdammer, 'ongeremde haat en zonder angst voor represailles scholden zij de Duitsers uit voor letterlijk alles wat lelijk was.'⁴

In de Rotterdamse binnenstad werd men op die vrijdag wel gealarmeerd door het feit van de strenge afzetting, maar tot lang niet iedereen drong door dat de *Wehrmacht* bezig was, uit Schiedam en de buitenwijken een groot deel van de mannen weg te voeren. Onder diegenen die de ernst van de toestand beseften, waren er vrij velen die een schuilplaats opzochten of er snel een in gereedheid brachten; sommigen kropen weg op de zolder van het Raadhuis of elders in dat gebouw en ook in andere overheidsgebouwen kon men zich verbergen. Anderzijds waren er niet weinigen die veronderstelden dat de bezetter in de buitenwijken voldoende mannen had opgepakt om het stadscentrum nu te kunnen sparen. Niets daarvan. In dat centrum werd op zaterdag 11 november herhaald

¹ Aangehaald in a.v., p. 80. ² A.v., p. 81. ³ Aangehaald in a.v., p. 82. ⁴ Aangehaald in a.v., p. 97.